

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2017/10/palmai-judit-20-szazad-eleji-csaladkep-a-kozoktatas-dokumentumaiban-08-01-07/>

Pálmai Judit

20. század eleji családkép a közoktatás dokumentumaiban

A család és a család funkciói a Horthy-kori tantervekben, tankönyvekben és szakfolyóiratokban

Az alábbi kutatás a két világháború közötti tantervek, tankönyvek és pedagógiai tartalmú szakfolyóiratok családképét vizsgálja a dokumentum- és a tartalomelemzés komplex módszerével, mely lehetővé teszi a kérdéses téma kvalitatív és kvantitatív elemzését is. Az alábbi cikk terjedelmi okok miatt azonban csak a kvalitatív adatokra vonatkozó legfontosabb eredményeket közli. A vizsgálat a Horthy-kori családok életét elsősorban a családfunkciók mentén tárja fel és elemzi. A kutatás igazolja, hogy az elemzett kiadványokban a kiválasztott időszak családképe gyakran nem esik egybe a társadalmi valósággal.

Bevezetés

A család és annak feladatai minden kor számára nagy jelentőséggel bírtak. Ám az utóbbi száz évben disputák tárgya lett a család válságának kérdése. Laikusok, tudósok, kutatók, politikusok és egyházi emberek küzdenek és szállnak szembe a családok szétesése és egyes funkcióinak eltűnése ellen, vagy néhányan azok mellett, hiszen sokan gondolják úgy, hogy a fejlődés velejárója bizonyos funkciók eltűnése, átalakulása.¹

Dolgozatomban azt vizsgálom, hogy egy olyan időszakban, amelynek hajnalán elindult a család szerkezetének és funkcióinak átalakulása, miként ábrázolták az oktatás meghatározott dokumentumaiban a családot és annak feladatait. Ezen belül is kíváncsi voltam, hogy a család és tagjai milyen feladatokat látnak el, milyen szerepeket töltenek be és milyen értékeket közvetítenek a Horthy-kori pedagógiai tartalmú dokumentumok lapjain keresztül.

A téma kiválasztásakor eredetileg az volt a terv, hogy a család funkcióit az egész XX. századi tankönyvkínálatban vizsgálom. Ám a dokumentumok feltárásakor az 1950-es évekig eljutva hamar kiderült, hogy hatalmas mennyiségű anyag áll rendelkezésemre, melyet érdemes szűkíteni, és időben korlátozni. Így az 1900–1950 közötti perióduson belül a jól körülhatárolható Horthy-korszakra (1919–1945) esett a választásom.

Manapság igen népszerűek azok a kutatások, amelyek azt vizsgálják, hogy a családokat milyen hatások érik a modern kor technikai és ipari változásának következtében. Az 1960-as évek óta Magyarországon is elterjed a családkutatás, a család összetételével és átalakulásával foglalkozó tudományterület. Ellenben kevésbé lehet napjainkban olyan kutatásokat találni, amelyek a tradicionális család összetételét, múltját, értékeit analizálnák. Gondolhatnánk, hogy elavultak, a mai gyorsan változó világban „haszontalanná” váltak azok az értékek, normák, hagyományok, amelyeket a tradicionális család képviselt. Dolgozatomban egy átmeneti időszak családképét vizsgálom, amelyben a változás szele már jócskán feltámadt, mégis az emberek fejében nagyon sokáig élt a hagyományos értékek

és a család ideáltipikus eszményképe. Számos jelenkori kutatás is azt bizonyítja, hogy még napjainkban is meghatározóak a hagyományos női és férfi szerepek Magyarország lakosságának körében.² Bár az értékek, normák és a családhoz kapcsolódó tradicionális tevékenységek idejét múltnak tűnhetnek, vagy csak nehezen illeszthetők be a modernkori életfelfogásba, és főként mindennapi életünkbe, ennek ellenére kijelenthetjük, hogy a tradicionális értékek vágyottak maradnak a modern társadalmakban is.

Felvetődhet a kérdés, miért a családdal kapcsolatos normák avulnak a legnehezebben. Fentebb jól láthattuk, hogy számos kutatás bizonyítja: a XXI. század elején, amikor a kétkeresős családmodellnek több évtizedes „hagyománya” van,³ nemcsak hazánkban, de a nyugat-európai országokban is, a nők jóval többet dolgoznak, mint a férfiak, és ez elsősorban azért lehetséges, mert a háztartási munka még mindig inkább a női szerepek velejárója.

Célom tehát az volt, hogy megvizsgáljam, miként ábrázolták az oktatás meghatározott dokumentumaiban a családot. Ezen belül is arra voltam leginkább kíváncsi, hogy a család és tagjai milyen funkciókat látnak el, milyen szerepeket töltenek be és milyen értékeket közvetítenek a Horthy-kori pedagógiai tárgyú dokumentumok lapjain.

A kutatás módszere

Kutatásom módszerének a tartalomelemzést és a dokumentumelemzés komplex módszerét választottam, amellyel a kérdéses téma kvantitatív és kvalitatív elemzése is elvégezhető. A kvantitatív adatok segítségemre voltak a kvalitatív elemzésben, azonban a kutatás alapját a kvalitatív elemzés adja. Elemzési egységeim a tantervekben és a folyóiratokban a szavak, míg a tankönyvekben, ahol szép számmal képeket is találunk, a képek és a szavak voltak. Az elemzés elsősorban a szövegekre terjedt ki, a képeket a szövegekhez kapcsolva, kiegészítésként, illusztrációként illesztettem be a dolgozatba, azok ikonográfiai elemzése egy későbbi kutatás feladata lehet.

A tartalomelemzés egyik fontos lépése a kategóriaképzés. A kategóriaképzésnek két módja is lehetséges,⁴ mégpedig az előre meghatározott, illetve a vizsgálat folyamatában kibontakozó kategóriák. Kutatásomban mindkét lépés párhuzamosan megtalálható. A kutatás célját szem előtt tartva azonban a kategóriákat két jól elkülöníthető tartományra osztottam. Az előbbi a családot és annak tagjait foglalja magába, míg az utóbbi a család funkcióit írja le.

a) A család kategóriái

A család leírására az alábbi szavakat használtam: *család, otthon, apa, anya, szülő, férfi, nő, gyerek, nagypapa, nagymama, nagyszülők*. A vizsgálat folyamán gyakran említésre kerültek a *testvér*, illetve ritkán, de előfordultak a *rokon* kifejezések is, így ezen két kategória is bekerült a család lebontásába. Azt vizsgáltam, hogy ezek a fogalmak hányszor jelentek meg a dokumentumokban. Egy említésnek számított, ha például a család szó egyszer felbukkant a mondatban, vagy például a tankönyvekben a családot együtt ábrázolták egy képen. Ez utóbbi esetben családnak tekintettem, ha a szülőket és a gyerekeket, esetleg a nagyszülőket is együttesen jelenítették meg.

A *szülők*, az *apa* és az *anya* szavakat külön kategóriaként kezeltem, bár a két utóbbit az előbbi alá is be lehet sorolni, ennek ellenére a három fogalom elkülönült megjelenésére voltam kíváncsi, s ezen belül is elsősorban az *apa* és az *anya* kifejezések előfordulásának megoszlására. Hasonlóképpen jártam el a *nagyszülők*, a *nagypapa* és a *nagymama* szavak

esetén is. Mindkét esetben a kutatás fontos eredményeket hozott a szétválasztott kategóriáknak köszönhetően.

A *férfi* és a *nő* kategóriába olyan szavak vagy képi ábrázolások kerültek, amelyek a fenti – *apa*, *anya*, *nagypapa*, *nagymama* – kategóriákba nem fértek be. Ezen kategóriák összesítésére alkalmaztam a „*Férfi_össz.*” és a „*Nő_össz.*” csoportot, amely magába foglalta a fenti kategóriákat, így az előbbi klaszterben összevontam a *férfi*, az *apa* és a *nagyapa* kategóriákat, míg az utóbbiban a *nő*, az *anya* és a *nagymama* fogalomköröket.

A *gyermek* csoportba olyan esetek kerültek, amelyek a konkrét kifejezést tartalmazták, vagy olyanok, amelyek esetében nem lehetett eldönteni, hogy a gyermek fiú vagy lány. A *testvér* kifejezés ritkábban bukkant fel az elemzett kiadványokban, ilyen esetekben a *testvér* szó alá például a báty, öcs, hűg, nővér szavakat soroltam. A *rokon* kategória, amennyiben megjelent, az alábbi kifejezések formájában történt: keresztszűlők, keresztnya, unokatestvér.

b) A családfunkciók kategóriái

A kategóriák tartományának második osztályát a család funkciói alkották, melyek minden korban és társadalomban hasonlóak voltak, bár a hangsúlyuk folyamatosan eltolódott az évszázadok folyamán. Ezek alapján a kutatásban megkülönböztettem *gazdasági*, *fogyasztási*, *reprodukciós*, *szocializációs* és *felnőttek védelme funkciókat*.

A *gazdasági funkcióba* olyan eseteket soroltam, amelyekben a család anyagi helyzetét említik, vagy munka közben ábrázolják a család tagjait. A *fogyasztási funkcióba* például az étkezés és a vásárlás tevékenységei, a *reprodukciós funkcióba* a szűletés, a házasság, a válás és a halálozás említése kerültek. A *felnőttek védelme feladatai* közé pedig a szűlőkről, de leginkább a nagyszűlőkről való gondoskodás esett.

A szocializációs funkció kategóriáját azonban érdemesnek találtam egyéb alkategóriákra osztani, hiszen mindhárom dokumentum fő funkciója a nevelés, amelynek szerteágazó területei vannak. Így a további alcsoportokat hoztam létre: *nevelési*, *erkölcsi nevelési*, *ideológiai nevelési* és *egészségnevelési funkciókat*.

A *nevelési funkcióba* olyan utalások kerültek, mint a gyermekek játéka, tanulása és a szűlők, nagyszűlők nevelési tevékenységei (meseolvasás, ismeretközlés). Az *erkölcsi nevelésbe* a jóra és a helyes cselekedetekre való okítás és a vallási nevelés, az *ideológiai nevelésbe* a hazával, a haza szeretetével és a haza védelmével kapcsolatos említések, míg az *egészségnevelésbe* a betegség megelőzésével és gyógyításával, az egészség megőrzésével kapcsolatos tevékenységek lettek besorolva.

A szocializációs funkción belül még egyéb kategóriák is előfordultak az elemzésben, így megnéztem, hogy a család milyen *kapcsolatokkal* rendelkezik, milyen *ünnepeken* keresztül ábrázolják, milyen *normákat*, szabályokat közvetít és a *tisztelet* kérdése hogyan kerül elő a kiadványok hasábjain. A *tisztelet* alá az olyan szakaszokat soroltam, amelyek a családtagok szeretetéről, egymás iránt érzett tiszteletűkről szólnak, vagy a családtagoktól elvárt tekintély kérdését boncolgatták.

c) Az adatok rögzítése

A kapott adatokat az SPSS Statistics 17.0 programban rögzítettem és elemeztem. A két kategóriacsoport megjelenését együttesen jegyeztem le olyan módon, hogy külön oszlopba rögzítettem a család és külön a funkciók felbukkanásának mennyiségét. Azt néztem meg, hogy amennyiben a család kategóriái közül előfordult egy szó, az milyen funkción keresztül jelent meg. Mindegyik kategória kapott egy saját kódszámot, és ahányszor előkerült egy

családdal kapcsolatos kifejezés, a kódszám annyiszor került rögzítésre, szintúgy a funkció és a hozzá tartozó szám is.

Az SPSS programot nem a tartalomelemzés módszerére hozták létre. A téma és a módszer lényegéből adódik, hogy a statisztikai számítások nagy része értelmét veszti a populációval való összevetés kapcsán. Éppen ezért a számítások többsége a gyakorisági eloszlásban és a keresztábrák vizsgálatban merült ki, tehát a program elsősorban a rögzítést és az adatok rendezését segítette. A dolgozat nagyobb részét teszi ki viszont a dokumentumok kvalitatív elemzése, amely részben strukturáltan összegzem és idézetekkel támasztom alá a kvantitatív elemzésben kapott eredményeket.

d) A kutatás mintája

Tantervek

A kutatási dokumentumok kiválasztása három pilléren nyugodott. Ebből az elsőt azok a dokumentumok képezik, amelyek az oktatást szabályozó legfelső szintről érkeztek, tehát az illetékes minisztériumban fogalmazódtak meg. Ilyenformán esett a választásom egyrészt a kor *tanterveire*. A kijelölt periódusban négy világi tanterv jelent meg Magyarországon, így a mintába belekerültek az 1925-ös, 1928-as, 1932-es és az 1941-es tantervek. Ugyanezen szakaszban az állami tantervek mellett, több felekezeti kiadvány is napvilágot látott, ezek közül kiválasztottam az egyik legnagyobb felekezet tanterveit, ekképpen mintám még négy másik katolikus tantervvel bővült, mégpedig az 1926-os, az 1931-es, az 1936-os és az 1942-es kiadványokkal. Abban, hogy a választott időszakban milyen tantervek kerültek kiadásra Horánszky Nándor: *Közoktatási tantervek 1868–1971* című munkája segített.⁵

Tankönyvek

Az elemzésbe bevont kiadványok kijelölésénél a másik szempont az volt, hogy azok az anyagok is analizálva legyenek, amelyek a „felhasználók”, tehát a gyermekek szintjén jelennek meg. Ekképpen esett a választásom a *tankönyvek* vizsgálatára.

A két világháború között kiadott tankönyvekből mintát vettem a *Népiskolai tankönyvek 1867–1945* című katalógus alapján. A katalógusban tantárgyak és osztályok szerint található meg a különböző kiadványok.⁶ A tantárgyak közül a magyar irodalmat emeltem ki. A választásom azért esett erre a tantárgyra, mert a tantervek elemzése során kiderült számomra, hogy a legtöbb említés a családra és a család tagjaira a magyar nyelv tantárgyon belül található. A tantervekben a magyar nyelv magába foglalta a *Beszéd- és értelemgyakorlatok*, *Olvasás és olvasmánytárgyalás*, *Írás*, *Fogalmazás és Helyesírás* részeket, amelyek közül elsősorban a Beszéd- és értelemgyakorlatokban és az Olvasás és olvasmánytárgyalásban található a legtöbb említés a családról. Ezen részeket pedig elsősorban az olvasókönyvek tartalmazzák.

Mivel a vizsgált időszakban számos tankönyvet jelentettek meg, így következő lépésként le kellett szűkítenem az elemzendő dokumentumok körét. Először tehát kijelöltem azokat a tankönyveket, amelyek időben megfelelnek kutatásom kritériumainak. A kiadási évek alapján azonban az olvasókönyvek nagyon eltérő eloszlást mutattak, így ez a módszer alkalmatlannak bizonyult az analizálandó dokumentumok számának csökkentésére. Ekképpen végül, adott perióduson belül, listát készítettem az olvasókönyvekből a kiadók alapján. A lista alapján kiderült, hogy a legtöbb könyvet a *Lampel Kiadó* és a *Szent István Társulat* adta ki a kérdéses időszakban. Ilyenformán a korszak négy legnagyobb tankönyvkiadójából – *Athenaeum*, *Franklin*, *Lampel*, *Szent István Társulat*⁷ – kettő bekerült a mintába. Így a Lampel Kiadó és a Szent István Társulat könyveiből osztályonként

kiválasztottam kettő-kettőt, és az ekképpen kapott tizenhat könyvet 1–4. osztályig elemeztem. A tanterveknél is jól látható szekuláris és katolikus variáns a fenti felosztásban is megtalálható.

Pedagógiai folyóiratok

A kutatás harmadik pillérét pedagógiai tartalmú *folyóiratok* jelentették. Az általam vizsgált anyagok azonban nemcsak a szakembereket szólították meg, hanem igen gyakran magukat a szülőket is.

A nagyszámú és szerteágazó periodikák között *A magyar nevelésügyi folyóiratok bibliográfiája 1841-1958* című kiadvány segített kiigazodni és nyújtott támpontot. A folyóiratok kiválasztásánál szintén két fontos szempontot igyekeztem figyelembe venni, tehát azt, hogy a világi és a katolikus jellege dokumentumtípusban is jelen legyen, illetve a folyóiratok megjelenése lefedje a vizsgált időszakot. Több újság látott napvilágot a kérdéses ciklusban, de ezek közül sok csak egy-két évig jelent meg. A bibliográfia alapján végül két olyan folyóiratot találtam, amely megfelelt a fenti kritériumoknak. Ennek következtében az állami merítésbe *A Gyermekek* című, míg a katolikus kiadványok közé a *Katolikus Nevelés* című folyóirat került be.

Elmondható, hogy mindkét orgánus egy-két szám kihagyásával 1919 és 1944 között folyamatosan megjelent. Azonban, mivel nem szerettem volna az elemszámok tekintetében túl nagy eltérést, ezért a szisztematikus mintavétel szabályaiból kiindulva, *A Gyermekek* folyóirat esetében az első tíz évben a páros éveket, a második tíz évben pedig a páratlan éveket emeltem ki. Végül az alábbi számokat elemeztem *A Gyermekek* című pedagógiai tartalmú periodikából: 1926, 1928, 1930, 1932, 1934, 1935, 1937, 1939, 1941, 1943.

Ugyanígy szisztematikus válogattam ki a *Katolikus Nevelés* számait is, azonban itt igyekeztem a fent kimaradt éveket kivenni. Tehát az első tíz évben a páratlan, a második tíz évben pedig a páros éveket emeltem be. A *Katolikus Nevelés* című folyóiratból végül az alábbi évek jutottak az elemzett dokumentumok közé: 1925, 1927, 1929, 1931, 1933, 1936, 1938, 1940, 1942, 1944. Ekképpen tíz-tíz számot elemeztem a két folyóiratból, 1925–1944 között minden év lefedésre került.

Bár Horthy-korszakról 1919–1944-ig beszélhetünk, a folyóiratok kiválasztását az 1925. évtől kezdtem. Ennek két oka volt. Az egyik a már fentebb említett szempont, hogy az elemszámok ne térjenek el túlzottan. A másik pedig, hogy a tankönyvek kiadási éveit esetében megfigyelhetjük, hogy a korszak első évtizedének első fele felülreprezentált a mintában, szemben a korszak második felével. Így az amúgy is nagyszámú folyóiratokból 1925-től vettem mintát, remélve, hogy ezzel kiegyensúlyozom az esetleges különbségeket a ciklus eleje és vége között.

A kutatás főbb eredményei

A dolgozat elsődleges célja a Horthy-kori pedagógiai kiadványok által közvetített családkép feltárása volt. Kiindulási pontként feltételeztem, hogy a család ábrázolása gyakran bukkan fel mindhárom dokumentumtípusban a kiemelt időszakban, tehát a tantervekben, a tankönyvekben és a periodikákban is.

Ennek bizonyítására megvizsgáltam a család szó megjelenésének gyakoriságát először a tantervekben, ahol a család szó 368-szor, majd a tankönyvekben, ahol 251-szer és végül a folyóiratokban, ahol 859-szer jelent meg a kifejezés. Ha a vizsgált szavak

Pálmai Judit: 20. század eleji családkép a közoktatás dokumentumaiban
A család és a család funkciói a Horthy-kori tantervekben, tankönyvekben és szakfolyóiratokban

összelemszámához viszonyítunk, akkor a tantervek kerülnek az első, a folyóiratok a második, a tankönyvek pedig a harmadik helyre a család szó megjelenését illetően.

Am a tankönyvek esetében az alacsony említési szám igen félrevezető. A kérdéses kiadvány esetében a család jóval többször fordul elő a lapok hasábjain, mint ahányszor maga a szó megjelenik. A tankönyvekben a történetek gyakran egy hétköznapi család életén keresztül demonstrálódnak az iskolaév kezdetétől a következő iskolaév kezdetéig, ezáltal felölelve a nyarat és a nyári munkákat is. A kutatás elején azonban leszögeztem, hogy egy említésnek számít, ha például a család szó egyszer megjelenik a mondatban, vagy például a tankönyvekben a családot együtt ábrázolják egy képen. Ez utóbbi esetben a család kategória alá rögzítettem azt a képet, ahol a szülőket és a gyerekeket, esetleg a nagyszülőket is együttesen jelenítették meg. Viszont a család tagjainak prezentálása ennél jóval sűrűbben fordult elő, így például az apa a fiával, vagy az anya a leányával. Ennek ellenére ezeket az ábrázolásokat csak saját kategóriáik alá rögzítettem, nem pedig a család alá. Ez tehát azt jelenti, hogy a tankönyvekben sokszor foglalkoznak a családokkal, de maga a fogalom, vagy a család komplex képi ábrázolása csak 251-szer jelenik meg.

Ha a kérdést afelől is megközelítjük, hogy a családot a család kifejezésen kívül a szülők, az apa, az anya, a nagyszülők, a nagypapa, a nagymama, a gyermek és a testvér kifejezések is jellemzik, akkor már pontosabb és árnyaltabb képet kaphatunk arról, hogy mely kiadványokban foglalkoztak inkább a család prezentálásával. Ilyenformán kiderül, hogy a szavak megjelenésének összege az alábbi módon alakul a különböző nyomtatványokban: a tantervekben 868-szor, a tankönyvekben 4428-szor és a folyóiratokban 5730-szor tűnek fel. Így módosul a kiadványok sorrendje aszerint, hogy melyik foglalkozik gyakrabban a család és tagjainak kérdéseivel.

Ennek ellenére elmondható, hogy a családok ábrázolása igen gyakori a vizsgált kiadványokban, szinte minden téma köréjük szerveződik, mint ahogy az látható a tankönyvek építkezésében, vagy a tantervek és a folyóiratok témájában is. Ez utóbbiak figyelembevételével tehát kijelenthető, hogy a család kiemelt szerepet kap, és gyakran bukkan fel mindhárom dokumentumtípusban.

A folytatásban megvizsgáltam, hogy a család funkciói miként jelennek meg a vizsgált kiadványokban. Azt feltételeztem, hogy megoszlását tekintve mindhárom kiadványban a család a szocializációs funkción belül emelkedik ki. A szocializációs funkción belül pedig elsősorban a nevelési funkció említése gyakoribb, míg más szocializációs alfunkciók háttérbe szorulnak.

Az állítás első fele egyértelműen igazolódott mind a kvantitatív, mind a kvalitatív elemzés során, hiszen a kiadványok funkcióját tekintve is elmondható, hogy nyilvánvalóan olyan tevékenységeket ábrázolnak leggyakrabban, melyek a gyermekek szocializációját hivatottak segíteni. Ezen belül a családot a tankönyvekben, majd a folyóiratokban és végül a tantervek lapjain prezentálják a legsűrűbben szocializációs funkción belül.

Az állítás második fele azonban csak a szakfolyóiratok és a tantervek esetében igazolódott, hiszen ezen két kiadványcsoport kapcsán mondható el ténylegesen, hogy a nevelési funkció minden más al- és főkategóriát is megelőz. A tankönyvek esetében azonban az a helyzet állt elő, hogy nem a nevelési, hanem az ideológiai nevelés emelkedett ki minden kategória közül. Tehát kijelenthető, hogy a Horthy-kori tankönyvek lapjain a családot és annak tagjait leggyakrabban az ideológia nevelés feladatainak elvégzése közben demonstrálták.

Pálmai Judit: 20. század eleji családkép a közoktatás dokumentumaiban
A család és a család funkciói a Horthy-kori tantervekben, tankönyvekben és szakfolyóiratokban

A vizsgálat következő szempontja a dokumentumok típusára vonatkozott, mégpedig arra, hogy attól függően, hogy szekuláris vagy felekezeti nyomtatványról volt-e szó, feltételeztem, hogy a szocializációs funkció mindkét típusban gyakran ábrázolt, ám alfunkcióit illetően a világi kiadványokban inkább az ideológiai, míg a katolikusban az erkölcsi nevelés gyakoribb.

Már a hipotézis első felét illetően is ellenmondásos képet kapunk. A tantervekben egyáltalán nincs hasonló eredmény a szocializációs funkció kapcsán, mert úgy tűnik, hogy a katolikus kiadványban majdnem kétszer akkora gyakorisággal jelennek meg a család tagjai szocializációs feladatok közben, mint a szekulárisban. Hasonlóképpen igaz ez az állítás a tankönyvekre is. Ellenben a folyóiratoknál megfordul a tendencia, és a világi periodikában bukkan fel a szocializációs funkció többször. Ennek oka, hogy a szekuláris periodikákat kiegészítettem az 1925-ös számmal, amelyben egy rovat csak a család témájával foglalkozik, és ez a lépés megnövelte az összelemszámot, amely által módosult a mérés eredménye is.

Az állítás második fele – tehát, hogy az állami kiadványokban az ideológiai nevelés, a katolikus nyomtatványokban pedig az erkölcsi nevelés megjelenése gyakoribb – csak a tantervek lapjain igazolódott. Mindkét másik esetben azonban kijelenthető, hogy mind az ideológiai, mind pedig az erkölcsi nevelés a katolikus anyagokban gyakoribb.

Továbbá elemzésre került, hogy a család egyéb funkciói milyen gyakorisági sorrendben jelennek meg a vizsgált kiadványokban.

A tantervekben a szocializációs funkció után a második helyet a család gazdasági funkcióban való ábrázolása foglalja el, majd azt követi a fogyasztási, a reprodukciós és a felnőttek védelme funkció, ezek azonban jóval elmaradnak minden egyéb kategóriától. Így, ha az összes kategória sorrendjében figyeljük meg a főfunkciókat, akkor az eredmény módosul, és a főfunkciók jóval elmaradnak a többitől. Ebben az esetben a gazdasági a 2., a fogyasztási a 8., a reprodukciós a 11. és a felnőttek védelme a 12. helyre szorul.

A tankönyvekben a gazdasági funkció ismét a szocializációs funkciót követi, és a sorrend a fentiekhez hasonló marad: szocializációs, gazdasági, fogyasztási, reprodukciós és felnőttek védelme funkció. Az összesített kategóriában a főfunkciók ismét hátrébb kerülnek, így a gazdasági a 3., a fogyasztási az 5., a reprodukciós a 10. és a felnőttek védelme funkció a 12. helyre csúszik.

A folyóiratok esetében azonban módosul kissé a fenti sorrend, mivel a szocializációs funkciót nem a gazdasági, hanem a reprodukciós funkció követi ekképpen: szocializációs, reprodukciós, gazdasági, fogyasztási és felnőttek védelme funkció. Az összesített kategóriában pedig az alábbi sorrend rajzolódik ki: a reprodukciós a 3., a gazdasági a 4., a fogyasztási a 10. és a felnőttek védelme funkció a 12. helyet foglalja el. A fenti sorrend magyarázata, hogy a folyóiratok gyakran foglalkoznak és adnak tanácsot a serdülőkori problémákkal kapcsolatban, így a szerelem, a házasság vagy a szexualitás kérdésében, amely eseteket a reprodukciós funkció alá soroltam be.

Összesítve tehát elmondható, hogy a folyóiratok kivételével, ahol a szocializációs funkciót nem a gazdasági, hanem a reprodukciós funkció követte, minden más esetben a sorrend hasonlóképpen alakult. Ki kell emelni a felnőttek védelme funkciót, mely mindhárom dokumentumban a sorrend végére került, tehát egyik pedagógiai orgánus sem tartotta ezen feladatokat a család kapcsán hangsúlyosnak. Ezek alapján megállapítható, hogy a XX. század eleji Magyarországon a család felnőtteket oltalmazó és betegeket gondozó szerepe fokozatosan háttérbe szorult a család funkciói közül.

Pálmai Judit: 20. század eleji családkép a közoktatás dokumentumaiban
A család és a család funkciói a Horthy-kori tantervekben, tankönyvekben és szakfolyóiratokban

A kutatás feltárja a nemek megoszlását is a vizsgált kiadványokban, feltételezve azt, hogy a család tagjai közül elsősorban a férfiak, így a fiúgyermek, az apa és a nagypapa gyakrabban jelennek meg a vizsgált dokumentumokban, mint a nők, így a leánygyermek, az anya és a nagymama.

A fenti feltételezés igazolódott a kutatás során, hiszen a tantervek esetén kétszeres, a tankönyvek esetén háromszoros többletről beszélhetünk a férfiak javára. A periodikáknál elmondható, hogy ott is a férfiak javára dől a mérleg, de nem akkora különbséggel, mint a többi dokumentumnál. Az összesített kategóriákat vizsgálva pedig – ahol az összes férfi és az összes női faktor összevonásra került – még kisebb különbség regisztrálható, mint az előző két kiadvány esetén. Ennek egyik oka, hogy a korabeli pedagógiai folyóiratok előszeretettel foglalkoztak a fiúk és a leányok tanulásbeli különbségeivel, illetve az illetékes, katolikus leány nevelésével, ezzel növelve a női alakok számát a vizsgált kiadványokban.

A nagypapa és a nagymama személyének megjelenítésében is kiadványonként eltérés mutatkozik. Kétszeres különbség rögzíthető a tankönyvek esetén a nagypapa javára, ellenben a tanterveknél egyáltalán nem találunk különbséget, míg a folyóiratoknál ismét a nagypapa javára jegyezhető fel elenyésző többlet.

Igen érdekes dolog figyelhető meg a vizsgált dokumentumok eredményei között a szülők megjelenésének számát illetően. Míg minden nyomtatványban egyöntetűen kirajzolódik a férfiak többlete, addig a szülők esetében ez megfordul. Az édesanya megjelenítése, a tankönyvek kivételével, minimum kétszerese az édesapáénak. A tankönyvekben is az édesanyák jelennek meg gyakrabban, de a két nem említésének különbsége ebben az esetben kicsivel több csak, mint száz. A tantervekben háromszoros, a folyóiratokban pedig kétszeres többlettel vannak jelen az édesanyák.

A kvantitatív adatokon kívül a kvalitatív elemzésből is kiolvashatjuk azt a propagandát, amelyet a két világháború közti pedagógiai tartalmú dokumentumok végeztek az édesanyai hivatás megszerettetésére és tiszteletük kivívására. Különösen érdekes az az agitáció, amelyet a katolikus folyóiratok hirdetnek az egykezés ellen és az anyaság népszerűsítéséért.

A folytatásban elemzésre került a nemek ábrázolása a családfunkciók mentén. A vizsgálatból kiderült, hogy a különböző családkategóriák más-más funkcióban emelkedtek ki. Így a tantervek esetén a nők az egészségnevelésben, az édesanya a tiszteletben, a nagymama pedig egyik kategóriában sem bukkant fel.

A tankönyvekben a nők, az édesanya és a nagymama személye a nevelési funkcióban jelent meg a leggyakrabban. Az erkölcsi nevelésben a nők csoportja csak a második helyet birtokolja.

A folyóiratokban a nők és az édesanya az első helyet a nevelési, a nagymama az erkölcsi nevelésben foglalják el, míg ez utóbbiban is kiemelkednek a nők és az édesanya a második helyen.

A férfiak csoportját illetően elmondható, hogy a tantervekben az ideológiai nevelésben emelkednek ki, második helyen viszont az erkölcsi nevelésben. Az édesapa és a nagypapa kategóriáknál azonban ez nem igazolódott be, mert az előbbi a tiszteletben, míg az utóbbi a szocializációs alfaktorok egyikében sem prezentálódik.

A tankönyvekben a férfiak csoportja az ideológiai nevelésben, az édesapa és a nagypapa a nevelési funkcióban tűnnek fel sűrűbben.

A folyóiratok esetében a férfiak osztálya az erkölcsi nevelésben, az apa és a nagypapa azonban a nevelési funkcióban domináns, nem pedig az ideológiai nevelésben.

Pálmai Judit: 20. század eleji családkép a közoktatás dokumentumaiban
A család és a család funkciói a Horthy-kori tantervekben, tankönyvekben és szakfolyóiratokban

Fel kell hívni a figyelmet arra az ellentmondásra is, amely a Horthy-kori tankönyvek sajátja, hogy a férfiak csoportját, az édesapa és a nagypapa kategóriáit gyakrabban ábrázolják a tankönyvekben nevelési funkció során, mint ezen alakok női karaktereit. A férfiak csoportját illetően ez a megállapítás a tantervekre is igaz, míg a folyóiratok esetében a nagypapa és a férfiak csoportjára. A tankönyvekben és a folyóiratokban hasonlóan érdekes eredményt kapunk az erkölcsi- és az egészségnevelés feladatai kapcsán, hiszen a férfiak csoportja emelkedett ki a folyóiratokon belül az erkölcsi nevelésben, míg az egészségnevelésben a nők játszottak nagyobb szerepet.

Továbbá a kutatásban vizsgáltuk, hogy a nők és a férfiak milyen házi vagy ház körüli munkában jelennek meg a kiadványokban. Feltételezhetjük, hogy a nők elsősorban otthon végzett munkában és a fogyasztási funkcióban, míg a férfiak sokkal inkább az otthonon kívül végzett tevékenységekben voltak kiemelve. Az édesapa feladata inkább a család anyagi biztonságának megteremtése, a család külső kapcsolatainak képviselője. Gyakran inkább munka közben ábrázolják, mintsem a családjával együtt.

Mindhárom kiadvány esetében kijelenthető, hogy az édesanyát gyakrabban ábrázolták a gazdasági és a fogyasztási funkción keresztül, tehát munka és vásárlás közben, mint az édesapát. A tanterveknél az édesanya gazdasági funkción belüli prezentálása még a nevelési tevékenységekben való demonstrálását is megelőzte. A kvalitatív elemzésben pedig arra a megállapításra jutottam, hogy az édesanya munkáját kizárólag a háznál, esetleg a ház körül végezte, míg az édesapa a házimunkában egyáltalán nem vett részt. A falusi családoknál az ő tevékenységi köre a mezőn vagy a földeken volt, a városi családok esetében pedig inkább a hivatalban, de ez utóbbiról információt csak alig kapunk, szemben a falusi férfiak munkájával. Mindhárom anyagból kiderült, hogy az apa feladata a család anyagi biztonságának megteremtése.

Az összesített férfi és nő kategóriák esetében azonban a folyóiratok kivételével a férfiak gyakrabban tűnnek fel a gazdasági funkcióban, mint a nők. A család külső képviselőjét is egyértelműen az apa végezte, erről elsősorban a tankönyvekből értesülhetünk. A történetekből kiderül, hogy néhányszor az édesanyához is érkeztek látogatók, ám az édesanya ritkán hagyta el ilyen célból a házat, inkább őt látogatták meg a rokonok vagy a szomszédok. Azonban erre is mindössze csak néhány említést találhatók.

Fontos azonban, hogy az édesapa ábrázolása a Horthy-kori tankönyvekben és folyóiratokban egyértelműen inkább a családjára és a gyermekei körében történik, mintsem például a gazdasági funkción belül.

A dolgozatban feltárásra került a nagyszülők megjelenési gyakorisága és családfunkción belül való ábrázolásuk is. A nagyszülők, ezen belül a nagypapa és a nagymama ábrázolása mindhárom dokumentum esetén nagyon ritka. Amennyiben mégis megjelennek elmondható, hogy vegyes képet látunk.

A tantervekben a nagyszülők szó inkább a nevelési, míg a nagymama és a nagypapa szavak a gazdasági funkcióban, munka közben jelennek meg.

A tankönyvekben a nagypapa és a nagymama a nevelési funkcióban, míg a nagyszülők a tisztelet kategóriájában emelkednek ki. A tankönyvek esetén két érdekesség figyelhető meg, hogy a nagypapa kétszer nagyobb arányban jelenik meg nevelési funkció közben, mint a nagymama, illetve ez utóbbi személy nem ritkán már halott vagy gondozásra szoruló egyénként bukkan fel ezen kiadványokban.

Pálmai Judit: 20. század eleji családkép a közoktatás dokumentumaiban
A család és a család funkciói a Horthy-kori tantervekben, tankönyvekben és szakfolyóiratokban

Ha a fogalmak gazdasági funkcióban való ábrázolását elemezzük, az látható, hogy a két nem a tantervekben azonos számban jelenik meg, ellenben a tankönyvekben és a folyóiratokban a nagypapát ábrázolják gyakrabban munka közben.

A fenti megállapításokat figyelembe véve kijelenthetjük tehát, hogy a hagyományos nemi szerepek a Horthy-kori pedagógiai orgánumban felcserélődnek, mert a női szerepek minősülő feladatokat, például a nevelést, egészség- és erkölcsi nevelést a Horthy-kori tankönyvek lapjain gyakrabban végezik férfiak, édesapák és nagypapák, a hagyományosan férfiaktól elvárt feladatok pl. a munka közben való ábrázolás, pedig elsősorban a nők tevékenysége.

Vizsgáltam a gyermekek és a testvérek ábrázolását és a családfunkciók mentén való megjelenésüket is. Kiderült, hogy a gyermekek és a testvér szó ábrázolása minden esetben a szocializációs funkcióban, a gyerekek ezen belül pedig a nevelési funkcióban emelkednek ki a kiadványokban.

A dolgozat kvalitatív elemzéseiben jól látható, hogy a gyerekeket gyakran ábrázolják a nyomtatványokban tanulás és játék közben, azonban a tankönyvekben a testvér szó inkább az ideológiai nevelésben bukkan fel gyakrabban. Ennek legfőbb oka „*A hős honvéd fia*” című negyedik olvasókönyv, amely tankönyv igen erős nacionalista eszmét tartalmaz, s amelyben minden történet egy fiútestvérpár szemén keresztül tárul elénk.

Feltárásra került a rokonok ábrázolása is a két világháború közti kiadványokban, azonban velük kapcsolatban elmondható, hogy ábrázolásuk ritka, de sokrétű, mégis minden esetben inkább a szocializációs funkción belül történik. A tantervekben és a tankönyvekben a gazdasági funkción belül, az erkölcsi nevelésben és a kapcsolatokban is, míg a folyóiratokban a nevelési és az erkölcsi nevelési funkcióban tűnnek fel leggyakrabban.

A fenti adatok összegzése

A két világháború közötti pedagógiai tartalmú dokumentumok számos érdekességet és eltérést mutatnak azokkal az elvárásokkal szemben, amelyeket a mai tankönyvkutatások mutatnak ki. A kutatásban megkérdőjeleződik a család funkcióinak hagyományos nemi szerepek szerinti felosztása, mivel a vizsgálatban kapott eredmények azt igazolják, hogy ezen szerepek és a hozzájuk tartozó feladatok gyakran felcserélődnek a vizsgált dokumentumokban. Így, bár a férfiak feladata a család anyagi biztonságának megteremtése és külképviselése, ennek ellenére kiderül a kutatásból, hogy az édesapát gyakrabban ábrázolják nevelési tevékenységek közben, gyermekeikkel együtt információközvetítés és kirándulás során, mint az édesanyát. Azonban nem csak a nevelési, de egyéb feladatok esetén is megfigyelhetjük a szerepek felcserélődését a két világháború közötti pedagógiai kiadványokban, hiszen az édesanyák gazdasági funkcióban való ábrázolása meghaladja az édesapák ilyen feladatokban való megjelenítését, s szintúgy magas a férfiak megjelenése a hagyományosan női feladatnak minősülő egészség- vagy erkölcsi nevelésben.

A vizsgálat kimutatta továbbá, hogy a Horthy-kori dokumentumok családképe nincs összhangban a kor társadalomtörténeti valóságával, különösen, ami a nők foglalkoztatását és a családok szerkezetét illeti. A XX. század eleji Magyarországon a nők egynegyede már kereső foglalkozást űzött,⁸ a vizsgált dokumentumokban azonban a nők nem lépnek ki a házi és ház körüli munkákból.

A kutatásból megtudhatjuk továbbá, hogy a családszerkezetet illetően a kiadványok szinte minden esetben többgyerekes, de minimum kétgyerekes családokat ábrázolnak,

háromgenerációs családok csak képeken jelennek meg, a nagyszülők a szövegekben minden esetben külön élnek.

A kutatásban feltárul, hogy az elemzett dokumentumok elsősorban községekben, falvakban lakó, mezőgazdaságban dolgozó családokat ábrázolnak, annak ellenére, hogy már az 1920-as években a magyar lakosság 35 %-a városban élt.⁹

Az értékek közvetítése tekintetében is bővelkednek a dokumentumok, a vizsgálat pedig feltárja a kiemelt kiadványokban a családok és ezáltal a korabeli társadalom értékpreferenciáit is, mint pl. a nacionalizmust, a családszeretetet, a szülők, leginkább az édesanya tiszteletét, az elesettek megsegítését. Mindenképpen kiemelendő a tankönyvek erős nacionalista, olykor agresszív revizionista felhangja, a Trianon miatt elszenvedett sérelmek miatti elégtétel kívánsága, a haza szeretete és védelme, a katonaság mint hivatás tisztelete, a hősiesség és a hazáért való önfeláldozás gyakran szerepelnek a kiadványok lapjain. Erős a környező országokkal és népekkel szembeni előítélet, de pozitív például, hogy a zsidóság irányában egyértelműen a nyitás és az elfogadás olvasható ki a tankönyvekből.

A család egységének értéke, az egykézés elítélése, a szülők, legfőképpen az édesanya tiszteletének kivívása, illetve az édesanyai hivatás népszerűsítése, szintén igen markáns módon jelenik meg a vizsgált anyagokban.

Ezen kívül meglehetősen erős az erkölcsi és a vallási nevelés is, az egymás elfogadása, a fogyatékkal élők, az árvák, a rokkantak és a szegények irányában tapasztalható szolidaritás, vagy az állatkínzással szembeni drasztikus fellépés.

A családi funkciók esetében egyértelműen a szocializációs funkció emelkedik ki. Ezt követve a gazdasági és a reprodukciós funkciók, s majd a fogyasztási és a felnőttek védelme funkciók jelennek meg a kiadványokban. Ez utóbbit annyira ritkán ábrázolják, hogy ez a tény azt jelzi, hogy ezen családfunkció már a XX. század eleji magyar társadalomban is háttérbeszorult.

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Elemzett tantervek

- *Tanterv az elemi népiskolák számára.* Egyetemi Nyomda, Budapest, 1925.
- *Tanterv és utasítás a katolikus elemi népiskolák számára.* Szent István Társulat, Budapest, 1926.
- *Tanterv az elemi népiskolák számára.* Egyetemi Nyomda, Budapest, 1928.
- *Katolikus elemi népiskolák számára.* Szent István Társulat, Budapest, 1931.
- *Tanterv és utasítások a népiskolák számára.* Egyetemi Nyomda, Budapest, 1932.
- *Tanterv és utasítások a katolikus elemi népiskolák számára.* Szent István Társulat, Budapest, 1936.
- *Tanterv és útmutatások a nyolcosztályos népiskola számára.* Egyetemi Nyomda, Budapest, 1941.
- *Tanterv és utasítások a katolikus nyolcosztályos népiskolák számára.* Szent István Társulat, Budapest, 1942.

Elemzett tankönyvek

A Lampel Kiadó könyvei:

- Benedek Elek (1921): *Elemi iskolások olvasókönyve. A III. osztály számára.* Lampel, Budapest
- BENEDEK Elek (1922): *Elemi iskolások olvasókönyve. A IV. osztály számára.* Lampel, Budapest
- BENEDEK Elek–KÖRÖSI Henrik–TOMCSÁNYI János (1923, szerk.): *Magyar olvasókönyv az elemi népiskolák III. osztálya számára.* Lampel, Budapest
- BENEDEK Elek–KÖRÖSI Henrik–TOMCSÁNYI János (1921, szerk.): *Magyar olvasókönyv az elemi népiskolák II. osztálya számára.* Lampel, Budapest
- KOZMA László–MIHÁNY Ferenc (1926b): *A hős honvéd fiai. Olvasókönyv az elemi népiskolás I. osztálya számára.* Lampel, Budapest
- KOZMA László–MIHÁNY Ferenc (1926a): *Pista és Juliska. Olvasókönyv az elemi népiskolák II. osztálya számára.* Lampel, Budapest
- TOMCSÁNYINÉ CZUKRÁSZ Róza (1920, szerk.): *A magyar gyermek első könyve. Magyar ABC és olvasókönyv az elemi népiskola I. osztály számára.* Lampel, Budapest
- TOMCSÁNYINÉ CZUKRÁSZ Róza (1933, szerk.): *A magyar gyermek első olvasókönyve. Magyar ABC és olvasókönyv az elemi népiskola I. osztálya számára.* Lampel, Budapest

A Szent István Társulat könyvei:

- MÓCSY Antal–PETROVÁ CZ József–WALTER Gyula (1925): *Második olvasókönyv a katolikus népiskolák második osztálya számára.* Szent István-Társulat, Budapest
- NAGY T. Perpetua (1936): *Betűbokréta. Új ABC a katolikus népiskolák első osztálya számára.* Szent István-Társulat, Budapest
- NAGY T. Perpetua (1938, összeáll.): *Betűbokréta. Magyar olvasókönyv a katolikus népiskolák második osztálya számára.* Szent István-Társulat, Budapest
- NAGY T. Perpetua (1940, összeáll.): *Betűbokréta. Magyar olvasókönyv a katolikus népiskolák harmadik osztálya számára.* Szent István-Társulat, Budapest
- *Olvasó- és tankönyv a katolikus osztatlan elemi népiskolák III. osztálya számára.* Szent István-Társulat, Budapest, 1936.
- *Olvasó- és tankönyv a katolikus osztatlan elemi népiskolák IV. osztálya számára.* Szent István-Társulat, Budapest, 1929.
- *Olvasókönyv az osztott és részben osztott katolikus elemi népiskolák IV. osztálya számára.* Szent István-Társulat, Budapest, 1936.
- POHÁRNOK Jenő (1940, szerk.): *Új betűvetés. Abécés könyv a katolikus népiskolák számára.* Szent István-Társulat, Budapest

Elemzett szakfolyóiratok

A Gyermek:

- BALLAI Károly–NÓGRÁDY László (1932, szerk.): *A Gyermek.* Magyar Gyermektanulmányi Társaság Nagy László Emlékbizottság, Budapest, XXIII-XXIV. évf., 1-2. sz.
- CSER János (1934, szerk.): *A Gyermek és az Ifjúság.* Magyar Gyermektanulmányi Társaság, Budapest, XXIV. év, 1-3. sz.

Pálmai Judit: 20. század eleji családkép a közoktatás dokumentumaiban

A család és a család funkciói a Horthy-kori tantervekben, tankönyvekben és szakfolyóiratokban

- CSER János (1935, szerk.): *A Gyermekek és az Ifjúság*. Magyar Gyermektanulmányi Társaság, Budapest, XXVII. év, 1-3. sz.
- CSER János (1937, szerk.): *A Gyermekek és az Ifjúság*. Magyar Gyermektanulmányi Társaság, Budapest, XXIX. év, 1-2. sz.
- KOSZTERSZITZ József (1939, szerk.): *A Gyermekek és az Ifjúság*. Magyar Gyermektanulmányi Társaság, Budapest, XXXI. év, 1-2. sz.
- KOSZTERSZITZ József (1941, szerk.): *A Gyermekek és az Ifjúság*. Magyar Gyermektanulmányi Társaság, Budapest, XXXIII. év, 1-2. sz.
- KOSZTERSZITZ József (1943, szerk.): *A Gyermekek és az Ifjúság*. Magyar Gyermektanulmányi Társaság, Budapest, XXXV. év, 1-2. sz.
- NAGY László (1925, szerk.): *A Gyermekek*. A Magyar Gyermektanulmányi és Gyakorlati Lélektani Társaság, Budapest, XVIII. évf., 1-10. sz.
- NAGY László (1926, szerk.): *A Gyermekek*. A Magyar Gyermektanulmányi és Gyakorlati Lélektani Társaság, Budapest, XIX. évf., 1-4. sz.
- NAGY László–NÓGRÁDY László (1928, szerk.): *A Gyermekek*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, XXI. évf., 1-10. sz.
- NAGY László–NÓGRÁDY László (1930, szerk.): *A Gyermekek*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, XX. évf., 1-6. sz.

Katolikus Nevelés:

- GIGLER Károly (1929, szerk.): *Katolikus Nevelés*. Római Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Budapest, XXI. évf., 2., 4., 6.
- GIGLER Károly (1931, szerk.): *Katolikus Nevelés*. Római Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Budapest, XXIII. évf., 1., 3., 5., 9.
- GIGLER Károly (1933, szerk.): *Katolikus Nevelés*. Római Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Budapest, XXV. évf., 2., 5., 9.
- GIGLER Károly (1936, szerk.): *Katolikus Nevelés*. Római Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Budapest, XXVIII. évf., 1., 3., 5., 9.
- GIGLER Károly (1938, szerk.): *Katolikus Nevelés*. Római Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Budapest, XXX. évf., 2., 4., 6., 10.,
- HAMVAS Endre (1925, szerk.): *Katholikus Nevelés*. Római Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Budapest, XVII. évf., 2., 4., 5-6., 7-8., 9-10.
- HAMVAS Endre (1927, szerk.): *Katholikus Nevelés*. Római Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Budapest, XIX. évf., 1., 3., 5., 7., 9.
- PETRÓ László (1940, szerk.): *Katolikus Nevelés*. Római Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Budapest, XXXII. évf., 1, 3., 5., 7., 9.,
- PETRÓ László (1942, szerk.): *Katolikus Nevelés*. Római Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Budapest, XXXIV. évf., 2., 4., 6., 8.
- PETRÓ László (1944, szerk.): *Katolikus Nevelés*. Római Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Budapest, XXXVI. évf., 1, 3., 5., 7., 9.,

Felhasznált szakirodalom

- *A magyar nevelésügyi folyóiratok bibliográfiája 1841-1958*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 1987.
- DÁRDAL ÁGNES (2002): *A tankönyvkutatás alapjai*. Dialóg Campus, Pécs.

Pálmai Judit: 20. század eleji családkép a közoktatás dokumentumaiban

A család és a család funkciói a Horthy-kori tantervekben, tankönyvekben és szakfolyóiratokban

- BLASKÓ Zsuzsanna (2009): Családtámogatás, gyermeknevelés, munkavállalás. In: MONOSTORI Judit – ŐRI Péter – MOLNÁR Edit, S. – SPÉDER Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2009*. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest, 41-53.
- GYÁNI Gábor (2004): Magyarország társadalomtörténete a Horthy-korban. In: GYÁNI Gábor és KÖVÉR György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris Kiadó, Budapest, 189-381.
- HEGEDŰS András (1971): A falusi család gazdasági funkciójában bekövetkező változások és következményeik. In: LŐCSEI Pál (szerk.): *Család és házasság a mai magyar társadalomban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 104-116.
- HEGEDŰS Mihályné – TÓTHPÁL Józsefné (1984, összeáll.): *Népiskolai tankönyvek 1867-1945*. OPKM, Budapest
- HORÁNSZKY Nándor (1974): *Közoktatási tantervek 1868-1971*. Országos Pedagógiai Könyvtár, Budapest
- KAMARÁS Ferenc – KAPITÁNY Balázs – VASKOVICS László (2005): *Fiatal házaspárok életútja Németországban és Magyarországon*. KSH Népeségtudományi Kutató intézet, Budapest
- KULCSÁR Kálmán (1971): A család helye és funkciója a modern társadalomban. In: LŐCSEI Pál (szerk.): *Család és házasság a mai magyar társadalomban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 13-53.
- MARTIN, Gary – KATS, Vladimir (2003): Families and work in transition in 12 countries, 1980–2001. *Monthly Labor Review*, Vol. 126. No. 9. 3–31.
- MÉSZÁROS István (1989): *A tankönyvkiadás története Magyarországon*. Tankönyvkiadó – Budapest-Dabasi Nyomda, Dabas.
- NEMÉNYI Mária – TAKÁCS Judit (2005): Változó család – változó politikák. *Szociológiai Szemle*, 34. évf. 4. sz. 3-35.
- TOMKA Béla (2000): *Családfejlődés a 20. századi Magyarországon és Nyugat-Európában*. Osiris Kiadó, Budapest
- TÓTH Olga (2001): Értékátadási problémák a családban. *Educatio*, 10. évf. 3. sz. 449-460.

ABSTRACT

Pálmai, Judit

The image of the family in the early 20th century in public education documents

The family and the function of the family in curricula, textbooks and professional literature during the Horthy Era

The following research examines the image of the family in curricula, textbooks and professional journals of education in the period between the two world wars using a complex method of document and content analysis, allowing a qualitative as well as quantitative analysis of the topic at hand. The following article relates, for matters of scope, only the most important qualitative data. The examination seeks primarily to explore and analyze family life during the Horthy Era through family functions. The research shows that family image in the analyzed publications from the period are often at odds with the reality in society.

JEGYZETEK

- ¹ KULCSÁR Kálmán (1971): A család helye és funkciója a modern társadalomban. In: LŐCSEI Pál (szerk.): *Család és házasság a mai magyar társadalomban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 13-53.; HEGEDŰS András (1971): A falusi család gazdasági funkciójában bekövetkező változások és következményeik. In: LŐCSEI Pál (szerk.): *Család és házasság a mai magyar társadalomban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 104-116.; TÓTH Olga (2001): Értékátadási problémák a családban. *Educatio*, 10. évf. 3. sz. 449-460.; NEMÉNYI Mária – TAKÁCS Judit (2005): Változó család – változó politikák. *Szociológiai Szemle*, 34. évf. 4. sz. 3-35.
- ² KAMARÁS Ferenc – KAPITÁNY Balázs – VASKOVICS László (2005): *Fiatal házaspárok életútja Németországban és Magyarországon*. KSH Népeségtudományi Kutató intézet, Budapest
- ³ MARTIN, Gary – KATS, Vladimir (2003): Families and work in transition in 12 countries, 1980–2001. *Monthly Labor Review*, Vol. 126. No. 9. 3–31.; BLASKÓ Zsuzsanna (2009): Családtámogatás, gyermeknevelés, munkavállalás. In: MONOSTORI Judit – ŐRI Péter – MOLNÁR Edit, S. – SPÉDER Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2009*. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest, 41-53.
- ⁴ DÁRDAI ÁGNES (2002): *A tankönyvkutatás alapjai*. Dialóg Campus, Pécs.
- ⁵ HORÁNSZKY Nándor (1974): *Közoktatási tantervek 1868-1971*. Országos Pedagógiai Könyvtár, Budapest
- ⁶ HEGEDŰS Mihályné – TÓTHPÁL Józsefné (1984, összeáll.): *Népiskolai tankönyvek 1867-1945*. OPKM, Budapest
- ⁷ MÉSZÁROS István (1989): *A tankönyvkiadás története Magyarországon*. Tankönyvkiadó – Budapest-Dabasi Nyomda, Dabas.
- ⁸ TOMKA Béla (2000): *Családfejlődés a 20. századi Magyarországon és Nyugat-Európában*. Osiris Kiadó, Budapest
- ⁹ GYÁNI Gábor (2004): Magyarország társadalomtörténete a Horthy-korban. In: GYÁNI Gábor és KÖVÉR György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris Kiadó, Budapest, 189-381.